

Vészterhes emberöltők – Körmendi Ferenc három regénye

Körmendi Ferenc neve általában nem cseng ismerősen a magyar olvasóközönség számára. Ennek okát azonban nem annyira a magyar olvasáskultúra és irodalmi emlékezet hanyatlásában kereshetjük, mint inkább abban, hogy már életében sem az élvonalbeliek között tartották számon. 1921-ben jelent meg az első kötete, majd 1939-ben elhagyta az országot. Vagyis az az íróilag aktív 18 év, amit Magyarországon töltött, a két világháború közti hektikus időkre esik. De nem is a politikai háttér és események miatt nem vált az első vonalba számító íróvá, hanem azért is, mert ezt a státuszt jobbra a *Nyugat* emblematikusnak számító szerzői foglalták le – teljes joggal.

A „modernség zászlóshajójaként” számon tartott folyóirat neves kritikusai valami nagyon fontosat hiányoltak írásművészetéből, dacára annak, hogy elismerték mesterségbeli jártasságát, kompozíciós készségét. 1921-ben, a legelső könyvről írt bírálatában Füst Milán azt írta¹, hogy a remek formaművészet mellől hiányzik a szuggesztív erő, a mély mondanivaló, az élet- és emberismeret. Schöppflin Aladár már jóval megengedőbb az 1932-es művel, *A budapesti kaland*dal. Megállapítja, hogy a regény írójában megvan az az elbeszélői adomány, mely lebilincseli olvasóját², kiváló kompozíciós készséggel rendelkezik, ám „előadása sokszor zsurnaliszta jellegű” és „a minősége sem első osztályú”. A főműnek számító *Egy boldog emberöltő*t Gyergyai Albert méltatja a Nyugatban³, s bírálatja lényegében hasonló konklúzióra fut ki, mint a többieké: gazdag anyag, remek formakészség jellemzi a szerzőt, de ábrázolásmódjában mégis marad valamifajta brosúraszerűség, valamint szereplői is papírmáséfigurákra emlékeztetnek. A többi kritikus is hasonlóképpen vélekedett a Körmendi-regényekről, így aligha csoda, hogy miután 1939-ben, emigrált Angliába, hamar ki is kopott a magyar irodalmi életből, s azóta sem fedezték föl újra.

A *Nyugat* és a kor vezető lapjainak kritikusai, akik Körmendit a népszerű irodalom szerzői közé sorolták be, nem tévedtek nagyot, hiszen minden túlzás nélkül állítható, hogy saját korában a külföldön az egyik legtöbbet olvasott magyar szerzőről van szó. 1932-ben egy nemzetközi regénypályázaton nyert díjat *A budapesti kaland* című regényével, amit aztán több mint húsz nyelvre fordítottak le. Ebben a sikerben mindezidáig nem túl sok magyar regényírónak volt osztályrésze, ezért is különösen izgalmas kérdés az, hogy akkor Körmendi miért maradt kívül mégis minden irodalmi kánonon, és miért is feledték el szinte nyomban, amint elhagyta az országot. S természetesen további kérdés az, ami minden irodalmi szöveg kapcsán az elsődleges: érdemes-e még évtizedek múltán is olvasni, vannak-e valódi, időtálló esztétikai értékei? Úgy tűnik mindenesetre, hogy a kiadók látnak benne fantáziát, hiszen 2006-ban az Ageve Kiadó vállalkozott *A budapesti kaland* kiadására, 2012-ben pedig a Napvilág Kiadónál jelent meg a *Júniusi hétköznapi*, amit már az emigrációban írt, és 1943-ban látott napvilágot.

Körmendi regényeinek kritikai fogadtatása és utóélete kapcsán érdemesnek tűnik kalkulálni egy olyan sajátossággal, mely a mai napig jellemzi a magyar irodalmi életet. Egészen egyszerűen arról az előítéletről van szó, mely szerint ami népszerű: az gyanús. A közönségsikerért a szerzőnek magyarázkodnia, szégyenkeznie kell, hiszen ezt a szellemi prostituálódás jeleként értik. Akadnak ugyan a magyar irodalomban olyan művek, melyeket a kritika és a közönség is nagyon szeret, ez azonban a szabályt erősítő kivételek közé tartozik. Való igaz, hogy Körmendi és példának okáért Kosztolányi, Krúdy, Móricz, stb. nem tartoznak egy irodalmi súlycsoportba. Körmendi a két világháború közötti népszerű, igényes irodalom, a *middlebrow* kategóriájába tartozik, amivel a magyar kritika a mai napig nem nagyon tud mit

¹ Füst Milán: Körmendi Ferenc: *Mártír* = *Nyugat*, 1921. 14. szám. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>

² Schöppflin Aladár: *Budapesti kaland*. Körmendi Ferenc regénye = *Nyugat*, 1932. 7. szám.

³ Gyergyai Albert: *A boldog emberöltő* = *Nyugat*, 1943. 16. szám.

kezdeni. Olvasóközönsége az úgynevezett művelt középosztály, témájául aktuális problémákat választ, szereplői pedig meglehetősen sablonosak. Nem vállalkozik túl merész kalandokra, ám az ismerős vidékeket hűen leírja és szembesíti olvasóját saját korával és annak kérdéseivel. Arra azonban vigyáz, hogy ne izgassa fel, terhelje meg, provokálja túlságosan, vagyis nem vállalkozik nyelvi innovációra, éles kritikára, mély elemzésekre. Ennyiben igaza van kritikusaiknak, akik a mélységet, az erőt hiányolják belőle. Viszont ha mindaz meg lenne benne, amit a kritikusok szóvá tettek, akkor az már egy másik irodalmi kategória lenne. Amit Körmendi művel, az a *middlebrow* – se több, se kevesebb, ehhez viszont kiválóan ért.

A társadalomkritika példának okáért feltűnően hiányzik belőle; pusztán leírja kora társadalmát annak minden keservével, katasztrófájával, ellentmondásával együtt, azonban oknyomozásra, igazságtételre, bírálatra nem vállalkozik. A kispolgársággal még úgy-ahogy együtt tud érezni, ám a munkásság élete, problémái jobbra már kívül esnek látókörén. Elemében inkább akkor van, amikor a nagypolgárság fényűző életét ecseteli, ami – ha belegondolunk a két világháború közti időkbe Magyarországon – meglehetősen kevesek osztályrésze volt. Például *A boldog emberöltő* főhősét, Hegedűs Pált elkalauzolja ugyan Budapest nyomortanyáira is, megismerkedünk egykori dadája elszegényedésének történetével, tudjuk, hogy a *Budapesti kaland* főhőse végül reménytelen szegénysége és perspektívatlansága miatt lesz öngyilkos – ám a narrátor ezt hűvösen, minden különösebb részvét nélkül közli.

Az utókor számára az egykor oly sokat olvasott író nem elsősorban amiatt izgalmas, hogy új kísérleteket tett volna a prózaírásban, hanem inkább korjelenséggént. Ahogyan például a szellemtörténeti módszer is azért kezeli kitüntetett figyelemmel az átlagos szerzőket és az átlagos műveket, mert az ő elemzésükön keresztül lehet hozzáférközni egy adott kor általános esztétikai normáihoz és az úgynevezett „korszellemhez”. Körmendi regényei kitűnő és többé-kevésbé hiteles olvasmánnyal szolgálnak azok számára, akiket a huszadik század elejének fő társadalmi kérdései, áramlatai érdekelnek, „igényes, szépirodalmi kivitelben”. Megoldás-lehetőségeket, ítéleteket, elemzéseket azonban hiába is várunk tőle. Jellemző, hogy amikor a zsidóság megbélyegzése és üldöztetése miatt érezhetően felháborodik, akkor a szöveg közhelyessé, brosúraszerűvé romlik, és érezhetően nem tud mit kezdeni az adott helyzet komplexitásával.

A zsidó identitás kérdésének kapcsán pedig nem is az a fontos elsősorban számunkra, hogy maga a szerző is zsidó származású, és vélhetően emiatt emigrált 1939-ben Angliába. Sokkal inkább az, hogy mint korának krónikása, ha akarná, sem tudná kikerülni ezt a kérdést, mely folytonos izgalomban tartotta a múlt század húszas-harmincas éveinek magyar közvéleményét. A korabeli, éppen világvárossá érett Budapestről nem lehet úgy írni, hogy abban ne jelenjenek meg a zsidó kultúra és a zsidó hétköznapiak – nagyon sok alakban és nagyon sok vonatkozásban. A korabeli, kulturálisan és etnikailag még sokszínű, de már homogenizálódó világban éppoly természetes a zsidóság jelenléte, mint a német szóé. Éppen ezért Körmendi regényeinek szereplői között is meglehetősen gyakran bukkannak föl zsidók, ám zsidóságuk mindaddig nem kérdés és nem probléma számukra, míg nem lesz az *mások számára*. A zsidó identitás így kétféle perspektívából jelenik meg a regényekben: ahogyan a zsidó szereplők vívódnak saját asszimilálódott, (legalább) kettős identitásukkal, és ahogyan kívülről társadalom felől határozódnak meg. Ám Körmendinél mindkét esetben meglehetősen sematikus és sztereotip képet kapunk; ami a második típusú meghatározottság felől végső soron érthető is, hiszen a külsődleges identitás-konstrukciók lényege az, hogy sztereotípiákból építkeznek. A saját identitás *saját* problematizálása azonban sajnos hasonlóan sematikus módon történik.

A *Budapesti kaland* 1932-ben jelent meg, ám cselekménye még az első világháború előtti időkből indul, és a nagy világgazdasági válságba torkollik. A regény két szálon fut; az egyik főhős – a később pazar karriert befutott Kádár Antal – még budapesti gimnazista az

elején, majd katona a háborúban, és meg kell érnie, hogy szülőhelyét, Dévát, ahol szülei is élnek, elcsatolják az országtól. Szemtanúja továbbá a Tanácsköztársaságnak, de a fehérterror idején már belátja, hogy számára nem teremnek babérok ebben az országban, és továbbáll Bécsbe tanulni. Kalandos, és csak részben romantikus körülmények között mesés vagyongra tesz szert Dél-Afrikában – miközben egykori osztálytársai, a „fiúk” sikertelenül és szegényen tengetik az életüket Budapesten, a felemelkedés minden reménye nélkül. Tipikus kispolgárok, akik jól reprezentálják a kor lehetséges gondolkodás- és viselkedésmintáit, életstratégiáit. A regény másik szála ebben az időben játszódik: a harmincas évek elején, a világválság okozta depressziós időszakban. Amikor egyre erősebben nyilvánul meg Magyarországon a zsidókkal szembeni ellenszenv, hiszen őket teszik felelőssé a Tanácsköztársaságért, Trianonért, a válságért – vagyis minden bajért, vagy bajnak érzékelt jelenségért, ami csak a magyar glóbuszt fenyegeti. Ez a *ressentiment* a szokásos, makacsul továbbélő frázisokban, panelekben nyilvánul meg.

A regény egyik mellékfigurája a korszakot „vörös sábesznek”⁴ nevezi, összhangban azzal a mai napig élő vélekedéssel, mely szerint az egész Tanácsköztársaság zsidó világösszeesküvés eredménye volt, azzal a céllal, hogy megszerezzék a hatalmat a magyarság fölött. Továbbá a zsidóknak köszönhető az első világháború elvesztése, és természetesen ők felelősek Trianonért is. A bujkáló, „jellegzetesen ősmagyar” nevű, szélsőjobboldali Vavrinec tudni véli, hogy az egész felfordulás a „nemzetközi zsidó radikalizmus meg a szabadkőművesség, az egész defétista zsidó banda”⁵ műve, plusz a szocialistáké, akik voltaképpen nem mások, mint a zsidók bábjai. De ugyanezzel a lendülettel sorol a zsidók által mozgatott marionettfigurák közé minden társadalmi, kulturális csoportot, mely a modernséget képviseli és nincs összhangban a fajvédő, hungarista eszmeiséggel. „Hát te azt hiszed, hogy a magyar társadalom még egyszer el hagyja magát szédíteni a zsidó svindlerekre, az Adyjukkal meg a nyugati kultúrájukkal, meg a bankjaikkal, meg a szabad gondolkozásukkal, meg az összes trükkökkel, amikről csak most derül ki, hogy a zsidó nagytőke és a zsidó szocializmus találkozott bennük minden ellen, ami magyar, keresztény és nemzeti ideál?”⁶ Ez a pár sor mintegy kvintesszenciája, állatorvosi lova mindazoknak az évtizedek múltán is kiirthatatlanul visszatérő antiszemita és sovíniszta szövegeknek, melyek a zsidóságot teszik felelőssé a magyarság minden bajáért, és zsidó ármányt látnak minden olyan modern társadalmi, politikai és kulturális jelenségben, mely nem kompatibilis a mélymagyar törzsi álmokkal. Vagyis: a forradalmár: zsidó, a nyugati kultúra: zsidó, az Ady-jelenség: zsidó, a szabad gondolkodás: zsidó, a szocializmus: zsidó, a bankrendszer: zsidó. (Éppen csak a nemzethalált okozó női emancipáció maradt ki a felsorolásból.) A lecsúszott orvos, Suhajda szintén a zsidókra hárít minden felelősséget a magyarság bajai miatt, s „a nemzetközi zsidóságnak újra behódolt hazai keresztény társadalomról”⁷ szónokol.

Figyelemreméltó, hogy a regényben megjelenik a „zsidó nő” alakja is. Aki a sztereotípiák szerint éppen idegenszerűsége révén vonzó; bujaságot, átlagon felüli érzékiséget, sőt, bizonyos romlottságot tulajdonítanak neki, éppúgy, mint például a fekete vagy a cigány nőknek, egyszóval azoknak, akik bármiféle kisebbséget képviselnek a többséghez képest. Ezek a nők majdhogynem szabad prédát jelentenek a többségi társadalom jól, vagy legalább jobban szituált hímei számára, hiszen a velük folytatott szexuális viszony kevésbé kötelezi a férfit a társadalomban egyébként normális és elvárt viselkedésre. (De hasonló természetességgel élnek vissza a kiszolgáltatott cselédnők helyzetével is.) Ebben a regényben Joli, a szegény, égővörös hajú leány jelenti a kísértést Kádár Antal számára. Hosszú hónapok óta mohón kívánja a lányt, aki időközben bele is szeret, és éppen azért nem

⁴ Körmendi Ferenc: *A budapesti kaland*. Budapest, Agave Kiadó, 2006, 69.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ 300.

akarja odaadni magát, mert nem csupán futó kalandot vár a férfitől, hanem azt kéri tőle, hogy ha igazán szereti, akkor váljon el. A gazdag, és a feleségét már sokszor megcsaló Kádár teljesen fel van háborodva, és nem is érti, hogy a lány hogy lehet ilyen merész és pimasz. Úgy gondol rá, mint „kis vacak... zsidó lányra”⁸, s minden különösebb dráma és szívfájdalom nélkül tér vissza feleségéhez, aki persze mindent tud és mindent megbocsájt.

Nagyobb lélegzetű regény *A boldog emberöltő*, és átfogóbb képet is ad kora társadalmáról, s benne a zsidóság szerepéről is. Ami már sokkal árnyaltabban és rétegzettebben jelenik meg, hiszen a regény főszereplője is zsidó származású. Apai nagyapja kikeresztelkedett, nagyanyja pedig híres felvidéki rabbik családjából származott, ám szerelme miatt ő is felvette a katolikus vallást– vállalva ezzel azt is, hogy kitagadták a családból. Fiuk, Hegedűs László, orvos-nagypolgár a hálószoza falára akasztotta a kettőjük képét, a nagyszülők, dédszülők képeivel egyetemben. A felmenők változatos szerepet töltek be koruk társadalmában: volt köztük tüzértiszt Bem apó seregében, aki a szabadságharc bukása után Olaszországba menekült és ott feltalálóként próbált boldogulni, fakeskedő, drágakőkereskedő, stb. Az apa sokat mesélt „ezekről a régi emberekről, akik valamikor Spanyolországból indultak útnak, rongyokban menekülve, hogy Európa egyik és másik városában elakadt lélegzettel megálljanak, kifújják magukat, nekilássanak minden elvesztettnek visszaszerzéséhez s időnként újból továbbsodródjanak vagy széjjelszóródjanak”⁹. Ő maga már stabil, nagypolgári egzisztenciát tudott magának teremteni orvosként és katolikusként, ezért is komorult el, amikor a fia bejelentette, hogy Berlinbe szeretne menni tanulni. Hiszen két emberöltőre úgy tűnt, hogy gyökeret ver a család a vándorlások után, „és most... az én fiaimnak is a nyugtalanság, a bolyongás volna a sorsa?! Igazuk volna azoknak, akik azt mondják, hogy ez a föld nem a mi igazi hazánk?!”¹⁰ Ebben a kifakadásban benne van a „zsidó sorstól” és az attól való félelem is, hogy amiért a nagyapja áldozatot hozott: kikeresztelkedett, nevet változtatott, és amiért az apa egy életen át dolgozott, ismét semmivé válhat, és kezdődhet minden előről.

Fia azonban nem találja fel magát Berlinben, és hazatér. A német fővárost és a német népet akkorra már megbabonázta Hitler, és a fiúnak, Pálnak a saját, Postdamban élő unokaöccse fejtette ki, hogy a zsidóság alacsonyabb rendű faj, akiktől meg kell tisztítani Németországot. Mire Pál hazatér, már Budapesten is uszítanak a zsidók ellen, noha a regény túl sok részletre nem tér ki. Annyit azért megtudunk, hogy az apától a Tanácsköztársaság bukása óta elfordult jó néhány régi kollégája és barátja, akik „nem tudták megbocsátani” zsidóságát, még akkor sem, ha már az apja is kikeresztelkedett katolikus, és ő maga pedig kétszer is keresztény nőt vett feleségül, nagyobbik fia harcolt a világháborúban, és egész életében becsületes, dolgozó keresztény emberként élt. Így halála előtt ismét fontossá válik számára zsidó identitása, és még az is megfordul a fejében, hogy áttérjen a zsidó hitre. Hányódik a kereszténység és a zsidóság között: „valahol belül van bennem egy rossz érzés. A félmunka érzése. Annak az érzése, hogy nem volt időnk befejezni a megkezdett munkát.”¹¹ Vagyis nem volt elég idő asszimilálódni, s még ő maga is túl közel van az ősökhöz, a forrásokhoz. Ül a képük előtt, és azok miatt háborog „akik nem hiszik el, hogy keresztény vagyok és magyar vagyok, akik azt mondják, hogy nem keresztény vagyok, hanem zsidó és nem magyar, hanem zsidó!”¹².

Az apa úgy érzi, ez az a föld, ahol élnie-halnia kell, és fiát is arra kéri, hogy ne folytassa az ősök vándorlásait, hanem asszimilálódjon, és halála után, égesse el a nagy- és dédszülők képeit. Ő maga azonban még kétségek között hányódik, hiszen éppen az

⁸ 324.

⁹ Körmendi Ferenc: *A boldog emberöltő*. Budapest, Athenaeum, 1934, 39.

¹⁰ 567.

¹¹ 598.

¹² Uo.

antiszemita uszítás miatt érzi azt, hogy hithű keresztényként és elkötelezett hazafiként mégis egyre fontosabb számára a zsidóság. „Zsidó vagyok... érzem, tudom! de nem tudom, azért jöttem-e rá, mert ők állítják, ők kergetnek vissza zsidóságomba, vagy pedig azért üznek ők, mert rájöttem, hogy zsidó vagyok, és sohasem lehetek más, mint zsidó?! Uram Isten, hát miért büntetsz?”¹³. Fia számára kevésbé jelent problémát a zsidó identitás, már csak azért is, mert az ő anyja már erdélyi katolikus nő. Ugyanakkor szembesülnie kell azzal a harmincas években, hogy vannak, akik emiatt megvetik, kerülnek. Mint például a már említett barnainges unokaöcs, de egy nagy szerelem is azért ér véget, mert a nő, aki miatt elvált a régi feleségétől, azzal indokolta érzelmei megváltozását, hogy nem tudott hozzászokni ahhoz a személyiséghez, amit úgy jellemez: „a te nyugtalanságodhoz és a te mindig, mindenütt és mindenben mást akaró...másfelé kutató...”¹⁴, azt mondja, hogy érzi Pálban azt, ami benne az apjától és a nagypapjától öröklődött, a „zsidó vért”.

A regényben egyedül az apa az a szereplő, aki megpróbál komolyabban számot vetni zsidó identitásával, de az ő megfontolásai is meglehetősen papirosízűek: jobbára a zsidókkal kapcsolatos sztereotípiákból, mítoszokból merítenek. Melyek szerint a „zsidó vér” örökös vándorlásra, nyughatatlanságra ösztökél, és nem csak genetikát, hanem sorsot is jelent, generációkon átívelően. A konfliktus akkor válik személyessé és húsbavágó kérdéssé, amikor felidézi azokat a felmenőit, akik becsületes magyar emberként éltek és haltak, valamint számot vet saját addigi életével; ekkor derül fény a zsidóüldözések mélységes igazságtalanságára, méltánytalanságára.

A regény zsidó mellékszereplői is sztereotípiákon keresztül jelennek meg. Például ide tartozik az az életkép az erzsébetvárosi gettóból, ahová Pált egy barátja viszi el (és aki nem is hiszi el, hogy Budapesten jár, nem pedig Lembergben vagy Tarnowban). A kapualjakban öreg zsidók kínálgatják a portékájukat, egy lakásban egy „jiddise máme” ül a tűzhely mellett, és hatalmas fazékban főz valamit, míg a szobában egy pátriárka-szakállú aggastyán magyarázza a Tórát három kisfiúnak. Ennél sablonosabban már aligha lehetne bemutatni a pesti szegény zsidókat. S. Cocus alakjában pedig a tipikus zsidó nagytőkést láthatjuk, aki a semmiből gyűjt hatalmas vagyonokat, mindenhol és mindennel kereskedik, s mikor a bankrendszer összeomlik, akkor is újrakezd mindent Svájcban házalóként, s még így is meg tudja csinálni a szerencséjét. A regény sejteti ugyan, de homályban hagyja, hogy ő is azok közé tartozott-e, akik a háborúból húztak hasznát hadiszállítóként – ami szintén egyike volt az antiszemitizmus kedvelt érveinek a zsidósággal szemben.

Nem lép túl a közhelyeken a *Júniusi hétköznapi* című regény sem, mely megtörtént eseményre támaszkodik: a Dohány utca Zsinagóga ellen 1939. február 3-án elkövetett merényletre. Ekkor már a zsidó közösséget rendszeresen érték kisebb-nagyobb támadások, amiket az „legitimált”, hogy – mint fentebb már láttuk – a zsidó világösszeesküvést tették felelőssé Trianonért, a Tanácsköztársaságért, a háborús vereségért – mindenért. A Dohány utcai Zsinagóga ellen elkövetett merénylet azon már túllépte azt a határt a hatóságoknál és a mindenféle kávéházi- és szalonantiszemita köröknél, hogy megtorlatlanul maradjon. Azonnal kiterjedt nyomozás indult, s hamarosan kézre is kerültek az elkövetők: egy szélsőjobboldali csoport tagjai. A regény ezt az alaptörténetet dolgozza fel, méghozzá úgy, hogy a történetek mindössze egy nap alatt játszódnak le. Mindeközben azonban természetesen képet kapunk a főbb szereplők múltjáról is, amelyek magyarázó kulccsal szolgálnak az eseményekhez. Ez a röpké 24 óra Barát Miklós elvileg utolsó napja Budapesten, emigrálása előtt, amikor még utoljára végigjárja a városban a számára kedves helyeket.

A két fő szereplő Barát Miklós, éppen emigrálni készülő izraelita hivatalnok, akit a törvények megfosztottak az állásától, és több hónapnyi vívódás és tanácsstalanság után arra jut, hogy neki ebben az országban nincs többé jövője. A másik volt osztálytársa, Mukk Gyula, a

¹³ 599.

¹⁴ 780.

nyilasok (a regényben: kopjasok) egyik vezére, aki személyesen felelős a merénylet kiterveléséért és végrehajtásáért. A két főszereplő antagonisztikus ellentéte egymásnak, s mindketten egy végletekig vitt, már-már karikaturisztikus karaktert képviselnek, a cselekmény kis túlzással a jó és a rossz mitologikus harcának is felfogható. Barát és Mukk személye, jelleme, múltja mintegy illusztrációként szolgál ahhoz, hogy milyen az ártatlan, nemes lelkű, dolgos, ám hazájában üldözött áldozat, és milyen a rosszindulatú, primitív észjárású, beteg lelkű nyilas. Barát és Mukk személyisége meglehetősen leegyszerűsített, bár az előbbire nagyobb gondot fordított a szerző. Ez a leegyszerűsítés azonban azzal a veszéllyel jár, hogy a regény tendenciózusá válik: nem elemez, nem keres okokat, összefüggéseket, hanem egyszerű megoldásokat, magyarázó kulcsokat kínál bonyolult kérdésekre. A nyilasokat például így jellemzi: „egy hordányi mindenre elszánt, műveletlen, durva fickó, a város, a nép söpredéke”¹⁵ – ami kétségtelenül így van, ám a regény megelégszik a tünetek felsorolásával, és még csak diagnózisra nem vállalkozik, nemhogy a probléma alapos elemzésére.

De a zsidó identitás szempontjából nem is Mukk, a nyilasok-kopjasok, hanem Barát Miklós és környezetének a regénybeli bemutatása az érdekesebb. A fiatal férfi hangsúlyozottan egy típust testesít meg: nem jobb, nem rosszabb, nem okosabb, nem butább az átlagnál, és az étellel kapcsolatos elvárásai is szerények. Vagyis tökéletes ellentéte annak a fantazmagóriának, ahogyan a nyilasok a házára törő vérszomjas, gonosz, áruló, hataloméhes, élősd, beteg, „a magyar fajt kiszipolyozó, ellenséges, idegen”¹⁶ stb. zsidókat ábrázolták. Barát Miklós olyan férfi, aki – ahogy mondják – tizenkettő egy tucat, és ráadásul zsidó mivolta és identitása sem foglalkoztatja túlságosan. Modern felfogású, asszimilálódott zsidó, aki magyarnak érzi magát, Magyarországot érzi a hazájának, és szinte szerelmes rajongással szereti Budapestet. Ezért is áll éppoly értetlenül és csalódottan a történetek előtt, mint A *boldog emberöltő* Hegedűs Lászlója.

Egy zsidó nagyvállalkozónál dolgozott egészen addig, míg meg nem hozták azokat a törvényeket, amelyek miatt el kellett bocsátani, hogy egy politikailag megbízható, ám munkájához nem értő „színmagyar” alak vegye át a helyét. Barát indulása előtt elköszön egykori munkaadójától. Érdemes hosszabban idézni a vezérigazgatót: „Én magyar vagyok. Én szeretem a hazámat. Én itt születtem, és nem is igen hiszem, hogy tudnék élni másutt. Ha három hétre Karlsbadba mentem kúrálni, már harmadnap nyugtalan lettem, és hazakíváncsoztam. És én láttam, hogyan lett nagygyá ez az ország, ez a város Ferenc József alatt. És én mindig tele vagyok büszkeséggel, ha egy idegennel elmegyek az Andrássy út végére, és rámutatok a Milleniumi emlékoszlopra, tessék, nézzed, mi egy ezeréves ország vagyunk, és ha kicsik lettünk is a háború után, de vagyunk, és leszünk, és magyarok maradunk. De most én mondom magának, hogy valami átok szállt erre az országra. Isten tudja, mintha két Magyarország volna ezen a darab földön, egy jó meg egy rossz, csak eddig nem vettem észre”¹⁷.

Barát kisemberi perspektívából próbálja megemészteni a vele történeteket, de éppoly kevésbé sikerül neki, mint egykori főnökének. Utolsó, budapesti körútján kimegy a temetőbe apja sírjához, elköszönni tőle, és közben is vívódik: „Azt mondják, elharácsoltuk a vagyont, elkaparintottuk az állásokat a többiek elől. Hát nekem nincs vagyonom, és a barátaimnak sincsen. Vannak gazdag zsidók, és vannak szegények; s a szegények mindenütt többségben vannak. Az állásomat pedig gond és utánajárás után kaptam, és keményen megdolgoztam benne.”¹⁸ S ismét csak Hegedűs Lászlóhoz hasonlóan, ő is megpróbálja a család múltjának fényében értelmezni, ami vele történik, s így még kevésbé érthető az egész örület. Apjával beszélget gondolatban, akinek már nagyapja is Magyarországon élt, s akinek az édesapját még

¹⁵ Köröndi Ferenc: *Júniusi hétköznapi*. Budapest, Napvilág Kiadó, 2012, 47.

¹⁶ 35.

¹⁷ 31.

¹⁸ 132.

Amigónak hívták, de 1848-ban, Kossuth Lajos katonájaként Barátra magyarosította nevét, a szabadságharc leverése után pedig fogságra ítélték. Vagyis ismét csak azzal az identitás-mintázattal találkozunk, mely az asszimilálódott zsidókra jellemző, akik egykor nevüket és akár vallásukat is hajlandók voltak megváltoztatni azért, hogy új hazájukban gyökeret tudjanak verni, vagy akik már itt éltek nemzedékek óta, azok pedig már természetes hazájuknak, otthonuknak érezték Magyarországot, és meg sem fordult a fejükben, hogy ne lennének magyarok, sőt, idegenek lennének.

Ezért fáj Barát Miklósnak is, hogy józan ésszel átgondolva esélyeit, ki kell vándorolnia, ám sehogy sem akaródzik neki elhagyni az országot. Napközben veszi észre, hogy a párizsi vonatjegy nincs is a tárcájában, s ahogy utánagondol, rájön, hogy a már beraktározott íróasztal fiókjában hagyhatta. Mintha csak a tudattalan ragaszkodna foggal-körömmel Budapesthez. Van még annyi ideje és pénze, hogy másik vonatjegyet vásároljon. Sorsát azonban így sem kerülheti el. A fordulópontot az jelenti, amikor valamilyen homályos indíttatásnak engedelmességet betér a zsinagógába. A rabbi a hűségről szónokol, azoknak a hűségéről, akik manapság hosszú útnak indulnak. A leendő emigráns is végiggondolja, kikhez, mihez marad hű, aztán zokogva borul a padra: „... egyszerűen nem akarok elmenni...”¹⁹. Aztán kifelé indul a templomból, Mukk már akcióra készen, és kisvártatva repül a bomba a tömegbe. Barát végül hűséges maradt, nem hagyta el az országot.

Meglehetősen egyszerű és szájbarágós ez a történet, nyilvánvaló erkölcsi tanulsággal, ítélettel, mint ahogyan a másik két vizsgált regény sem kínált túl bonyolult képletet a huszadik század elejének zsidó identitáslehetőségei számára. Ezekben a regényekben az asszimilálódott zsidók jelennek meg, akik tökéletesen beilleszkednek a modern Magyarországra, és hazájuknak érzik azt. S akik számára zsidóságuk nem identitásuk központi eleme, és egészen addig tudják így élni az életüket, míg mások számára nem válik az ő zsidóságuk kiemelt fontosságúvá. Ezzel a kívülről érkező, erőszakos és agresszív identitás-tulajdonítással pedig nem nagyon tudnak mit kezdeni, hiszen nem csak az ő életük, hanem őseik élete is a példa rá, hogy ez a rájuk oktrojált kép a velejéig hamis. Vagyis olyasmiért büntetik, alázzák meg őket, amihez semmi közük. Ez a tapasztalat pedig a genealógia és a saját identitás-konstrukciók újragondolásához vezet, ami talán Hegedűs László kétségbeesett dühében fogalmazódik meg a legpontosabban, amikor azon vívódik, hogy ő akkor most zsidó vagy keresztény, magyar vagy keresztény. Számára nincs vagy-vagy, hanem egymás mellé rendelés, és-és van – ám a kor és a kor erői számára ez értelmezhetetlen.

Úgy gondolom, hogy több okból is érdemes Körmendit újraolvasni. Egyrészt manapság divatba jött „elfeledett” szerzőket felfedezni, s ha már ezt diktálja a korszellem, akkor érdemes az adott kor „majdnem, de éppen nem kiváló” szerzőivel is foglalkozni. Márpedig Körmendi megítélésem szerint pontosan „majdnem”, ám ebbéli minőségében, a népszerű, színvonalas bestseller-kategóriában első osztályú szerző. Művei majdnem pontos leírását nyújtják a két világháború közti időknek, és ha nem is árnyalt, de viszonylag pontos képet kaphatunk belőlük a magyarországi asszimilálódott zsidóságról az adott korban.

¹⁹ 183.